

УДК 378 (09) (477.54) «19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-43-46

БОНДАРЕНКО Анна Станіславівна –

вчитель початкових класів

Харківського приватного навчально-виховного комплексу

«Центр розвитку дитини «Інтелект»»

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7211-9471>

e-mail: annabond.79@ukr.net

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДР ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В ПОВОЄННІ РОКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Питання підготовки вчителя нової формації, формування його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального обличчя – одна з найактуальніших проблем у педагогіці та філософії освіти. Адже саме від професійно-педагогічної підготовки вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація завдань нової української школи, якість надання освітніх послуг, формування в учнів предметних компетентностей і наскрізних умінь. Зазначимо, що мета професійної діяльності вчителя полягає в організації навчання і виховання дітей під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування в них знань, умінь і ставлень. Затверджений «Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти» – це втілення сучасного підходу НУШ до визначення переліку та опису загальних і професійних компетентностей вчителя. Він розроблений МОН спільно з Українським інститутом розвитку освіти за участю вчителів, директорів шкіл, громадськості. Профстандарт втілює сучасний підхід до визначення переліку та опису загальних і професійних компетентностей вчителя. До переліку компетентностей ввійшли: мовно-комунікативна, предметна, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, інклюзивна, проєктувальна, прогностична, здоров'язбережувальна, прогностична, оцінювально-аналітична, інноваційна, рефлексивна тощо. Профстандарт дозволяє вчителям визначати чіткі орієнтири їхнього предметного розвитку, а також запобігає ризикам необ'єктивного оцінювання предметних компетентностей вчителя під час атестації та сертифікації [3, с. 2]. Наголосимо, що профстандарт висуває нові вимоги до професійної підготовки вчителя, водночас продукуючи потребу неупередженого вивчення історико-педагогічного досвіду організації такої підготовки на різних етапах історичного поступу, визначення ролі кафедр у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану розробки даної проблеми

свідчить, що в сучасному науковому просторі є низка досліджень, автори яких вивчали діяльність кафедр як структурних підрозділів ЗВО, зокрема, в контексті становлення й розвитку науково-дослідного інституту педагогіки (О.В. Сухомлинська), закладів вищої педагогічної освіти й, зокрема, учительських інститутів (І.М. Кравченко). Заслужують на увагу праці вчених, які, в контексті вивчення генезису педагогічної освіти Харківщини, досліджували й питання діяльності кафедр педагогіки (О.І. Башкір, С.О. Васильєва, Л.Д. Зеленська, С.Є. Лупаренко). Діяльність кафедр як осередку розвитку вітчизняної науки, вивчали В.В. Липинський, С.В.Тарнавська, О.В. Новицька, О.Ю. Осмолівська. Однак, поза увагою дослідників залишилася діяльність кафедр в умовах функціонування в УРСР учительських інститутів як самостійних структурних одиниць. Ця проблема мало вивчена і потребує більш детального дослідження.

Мета статті. Розкрити напрями науково-методичної діяльності кафедр Харківського державного учительського інституту в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вище зазначене активізує пошук нових підходів до організації вищої педагогічної освіти як з огляду на вимоги сьогодення, так і з урахуванням історичного досвіду. У пошуках оптимальних шляхів наукового розв'язання визначеної проблеми доцільним є глибоке вивчення й творче осмислення з сучасних позицій діяльності закладів вищої педагогічної освіти України, а саме учительських інститутів в конкретно історичний період.

Науковець Башкір О.І. наголошує, що дослідження діяльності, стратегія та політика системи вищої педагогічної освіти реалізуються саме через кафедру. Її науково-дослідний, організаційний, освітній потенціали сприяють ефективному розвитку країни [1, с. 13].

Термін «кафедра» розглядається в дослідженнях як найважливіший структурний і функціональний елемент вищої школи, «структурний підрозділ науково-дослідної

роботи студентів», «підготовки педагогічних кадрів», «осередок здійснення наукової роботи» тощо.

У 1935 р. згідно з Постановою Раднаркому УРСР «Про підготовку педагогічних кадрів, систему педагогічної освіти та мережу педагогічних установ» при Харківському державному педагогічному інституті було створено дворічний учительський інститут з денним та заочним відділеннями. У складі учительського інституту функціонували чотири відділи (факультети): фізико-математичний, природничо-географічний, історичний і мовно-літературний. Харківський державний учительський інститут був покликаний виконати завдання якісної і короткотермінової (2 роки) підготовки вчителів для 5-7 класів, вихованих у дусі комуністичної ідейності [2, с. 67].

Згідно з наказом міністра вищої освіти СРСР С. Кафтанова «Про виокремлення Київського, Харківського і Одеського учительських інститутів у самостійні інститути» від 25 травня 1946 р. розпочався новий етап організаційно-педагогічної діяльності «Харківського державного учительського інституту» як самостійної структурної одиниці.

Вивчення архівних джерел [4; 5] дозволяє констатувати, що одним із напрямів організаційно-педагогічної діяльності інституту стало комплектування навчального закладу педагогічними кадрами. Навчальний процес протягом року був повністю забезпечений професорсько-викладацьким складом. Навчальну роботу в учительському інституті проводили штатні викладачі та викладачі за сумісництвом. Для викладання окремих дисциплін (читання курсів методики викладання української та російської мови і літератури, основ сільського господарства, вступу до мовознавства, історії математики, гігієни) було запрошено викладачів з погодинною оплатою. Така практика була доцільною через відсутність у повоєнні роки кваліфікованих викладачів з окремих дисциплін і мала тимчасовий характер.

Зауважимо, що викладання окремих методик дозволялося лише тим викладачам, які мали безпосередній досвід роботи в середній школі та протягом року підвищували під керівництвом завідувачів кафедр теоретичну підготовку. В повоєнні роки підвищення наукової кваліфікації викладацького складу учительського інституту стало провідним [6, арк. 7].

Згідно з архівними даними, після відновлення роботи Учительського інституту по завершенню Другої світової війни функціонувало дев'ять кафедр, а саме: кафедра природознавства, кафедра української і

російської мов, кафедра психології та педагогіки, кафедра математики, кафедра марксизму-ленінізму, кафедра фізики, кафедра географії, кафедра історії, кафедра фізичного виховання та спорту. Кафедри Харківського учительського інституту в 1946-1947 н.р. було повністю укомплектовані педагогічними кадрами. Кафедри інституту проводили плідну роботу щодо піднесення викладання шляхом контрольного відвідування занять. Можна відмітити плідну роботу в цьому напрямі зав. кафедри української та російської літератури доцента О. Петренка [3, арк. 8].

Науково-методична діяльність кафедр Харківського державного учительського інституту в повоєнні роки полягала в складанні семестрових робочих планів, керівництві та читанні лекцій, організації та проведенні практичних занять, керівництві педагогічною та польовою практикою студентів, в організації контролю за самостійною роботою студентів, проведенні екзаменаційних сесій.

Як свідчать архівні джерела, кафедра природничих наук складалася у 1947-1948 навчальному році з шести викладачів і трьох осіб допоміжного персоналу. Кафедра мала свою власну навчально-матеріальну базу. Було організовано три кабінети: кабінет зоології, анатомії та фізіології, кабінет ботаніки та основ сільського господарства, кабінет хімії. Всі приміщення були устатковані меблями та потрібними приладами. При кабінетах були організовані живі куточки, ботанічна дослідна ділянка [4, арк. 25, 77].

Кафедра української та російської мови функціонувала у складі 10 осіб, з яких 7 штатних, а 3 – працювали з погодинною оплатою (Протокол №7 від 6 травня 1947 р.). Завідувачем кафедри був доцент О. Петренко. Як свідчать архівні джерела, викладачі кафедри працювали сумлінно, головну увагу приділяли підвищенню рівня викладання лекцій та розробці факультативних курсів. Було організовано гурток з вивчення української і російської мов. На засіданнях кафедри обговорювалися актуальні теми з мовознавства, було прорецензовано низку нових монографій з лінгвістики [5, арк. 25, 26].

У Харківському державному учительському інституті працювала потужна кафедра педагогіки та психології. В повоєнні роки до її складу входило вісім осіб: три сумісника та четверо штатних викладачів. Завідувачем кафедри був доцент, к. пед. наук М.М. Герман, який працював за сумісництвом. На кафедрі працював відомий науковець професор Зільберштейн, к. пед. наук Г.В. Лазуренко, старший викладач М.О. Химець, старші викладачі О.М. Концева, М.Д. Харченко, асистент Т.В. Чудновська тощо. Як свідчать архівні джерела, кафедра

працювала на високому науково-методичному рівні. Проводилася плідна науково-методична робота зі студентами, організувалися методичні конференції, проводилися конференції перед початком практики студентів, відбувався якісний контроль і керування шкільною практикою слухачів Харківського державного учительського інституту [6, арк. 19, 28].

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу діяльність кафедри історії. Суттєвим недоліком у роботі цієї кафедри було те, що вона керувалася у своїй практичній роботі рішеннями про ідеологічну роботу ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б) України. Відповідно до загальнодержавних постанов були переглянуті всі історичні дисципліни та внесені поправки та доповнення. Напруження у роботі кафедри в повоєнні роки було зумовлено змінами програмного матеріалу для студентів II-го курсу. Кафедру очолював доцент Єщенко. Викладачами кафедри було організовано історичний гурток, який користувався попитом у студентів і був найчисельнішим в учительському інституті. Директор Харківського учительського інституту І. Сукаленко (Протокол №8 від 23 травня 1947 р.) відмічав продуктивну громадянську і наукову роботу кафедри історії [7, арк. 25].

Кафедра марксизму-ленінізму складалася з шести викладачів: всі вони були штатними працівниками. Кафедрою завідував доцент, канд. філ. наук М.П. Челак. Він викладав на стаціонарі, а також на заочному відділенні. На кафедрі в повоєнний період працювали: викладачі Н.А. Бездідько, В.В. Мохнацька, Б.М. Романчиков, старший викладач І.Я. Сукаленко та асистент А.П. Фомічова. Робота кафедри марксизму-ленінізму охоплювала такі напрями: навчальна, робота зі студентами, ідейно-політичне виховання. Зазначимо, що програми навчальних дисциплін були перевантажені ідеологічними настановами. Більшість семінарських і практичних занять викладачі проводили за творами радянських ідейних лідерів. Було складено списки рекомендованої художньої літератури до кожного розділу окремо. Гуртка на цій кафедрі не було. Суттєвим недоліком у викладанні дисциплін кафедри марксизму-ленінізму було перевантаження навчального часу ідейно-політичним вихованням, великою кількістю годин, що відводилися на вивчення заполітизованих дисциплін. Негативною тенденцією було й те, що в учительському інституті за окремим планом проводилася політико-виховна робота, спрямована на реалізацію партійних рішень [6, арк. 64].

Завідувачем кафедри фізики Харківського державного учительського інституту в повоєнні роки був доцент С. Ромоданов [7, арк. 43].

На кафедрі працював один викладач, три асистента, старший лаборант та учбовий майстер. Велика увага в Харківському державному учительському інституті приділялася облаштуванню лабораторій. На кафедрі фізики, окрім старшого лаборанта, працював учбовий майстер, який виготовляв приладдя для проведення якісних практичних занять і використання його під час педагогічної практики. В повоєнні роки була організована фізична лабораторія, на устаткування якої було використано 50 000 карбованців. Лабораторія розпочала свою роботу в 1948 р, вона дозволила забезпечити розробку студентами 30 наукових тем. Як свідчать архівні джерела, на кафедрі була організована майстерня з виготовлення та ремонту фізичного приладдя для лабораторії [7, 8].

Кафедра математики Харківського державного учительського інституту працювала за темою «Шкільна лабораторія». Завідувачем кафедри був доцент Г.Є. Березняк. Кафедра складалася з шести осіб: Г.Є. Березняк, доцент кафедри, штатний працівник, І.Т. Спольник – старший викладач, сумісник, два асистента та старший лаборант, одна викладацька ставка була вільна.

Кафедру фізичного виховання та спорту очолював М.Н. Попінако. Кафедра не вирізнялася особливими успіхами, у повоєнні роки почала працювати за новими навчальними програмами.

Заступник директора по науково-учбовій частині М. Герман зазначав, що кафедри Харківського державного учительського інституту упродовж 1946-1947 н.р. провели значну роботу, але недостатньо уваги приділяли методичній роботі. Завідувач кафедри географії доцент І. Слущкін наголошував, що викладачі кафедри працювали за новими програмами, два члени кафедри склали екзамени з кандидатського мінімуму [9, с. 11].

На засіданні Вченої Ради Харківського державного учительського інституту (Протокол №5 від 6 березня 1947 р.) було звернуто увагу на недоліки в роботі кафедр, головні з яких такі: кафедри недостатньо працюють в напрямі створення власної навчальної бази; мало приділяють уваги викладанню методик; не контролюють повною мірою виконання плану підвищення кваліфікації викладачів та виконання плану науково-дослідної роботи.

Зазначимо, що до недоліків також можна віднести і той факт, що більшість завідувачів кафедр виконували свої обов'язки за сумісництвом [10, арк. 2, 3].

Висновки та перспективи подальшого розвитку напрямку. Підсумовуючи вище викладене, слід зауважити, що у повоєнний період було проведено значну роботу кафедр

щодо забезпечення функціонування освітнього процесу в Харківському державному учительському інституті. Слід відмітити роботу кафедр, які здійснювали навчально-методичну діяльність на високому рівні: кафедра української та російської мови, кафедра математики, кафедра природничих наук, кафедра педагогіки та психології.

Однак, вирішальну роль у відновленні продуктивної роботи Харківського державного учительського інституту відіграли викладачі, які своєю поступовою самовідданою працею забезпечили якісну організацію освітнього процесу [10, 11].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О.І. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект: монографія. Х: Видавництво Іванченко І.С., 2017. 518 с.
2. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). Київ: Вища школа, 1992. 196 с.
3. Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>
4. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 7.
5. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 9.
6. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 16.
7. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 30.
8. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 37.
9. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 38.
10. ХОДА. Ф. Р-5707 «Харьковский государственный учительский институт (1946-1952)», спр. 39.
11. Зеленська Л.Д., Лупаренко С.Є. Громадсько-педагогічна діяльність кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С. Сковороди (сер. 40-х – поч. 60-х рр. ХХ ст.). *Педагогіка та психологія*. Х: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. Вип. 49. С. 267-277.

REFERENCE LIST

1. Bashkir, O.I. (2017). *Naukovo-pedahohichna diialnist kafedr pedahohiky u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: istoryko-pedahohichnyi aspekt* [Scientific and pedagogical activity of departments of pedagogy in higher pedagogical educational institutions of Ukraine: historical and pedagogical aspect.]: monohrafiia. Kh: Vydavnytstvo Ivanchenko I.S. 518s.

2. Maiboroda, V.K.(1992). *Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: Istorii, dosvid, uroky (1917-1985 rr.)* [Higher pedagogical education in Ukraine: History, experience, lessons (1917-1985)]. Kyiv: Vyshcha shkola, 196 s.

3. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy* [Ministry of Education and Science of Ukraine]. Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua>

4. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» [Kharkiv State Teachers' Institute (1946-1952)], spr.7.

5. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» [Kharkov State Teachers' Institute (1946-1952)], spr. 9.

6. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» ["Kharkov State Teachers' Institute (1946-1952)", spr. 16.

7. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» ["Kharkov State Teachers' Institute (1946-1952)", spr. 30.

8. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» [Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)], spr. 37.

9. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» ["Kharkov State Teachers' Institute (1946-1952)", spr. 38.

10. KhODA. F. R-5707 «Kharkovskiy hosudarstvennyi uchytelskiy ynstitut (1946-1952)» ["Kharkov State Teachers' Institute (1946-1952)", spr. 39.

11. Zelenska, L.D., Luparenko, S.I.e. (2015). *Hromadsko-pedahohichna diialnist kafedry pedahohiky Kharkivskoho derzhavnoho pedahohichnoho inytutu im. H.S. Skovorody (ser. 40-kh – poch. 60-kh rr. KhKh st.)* [Social and pedagogical activity of the Department of Pedagogy of Kharkiv State Pedagogical Institute named after G.S. Skovoroda (mid 40's - early 60's of the twentieth century.)]. *Pedahohika ta psykholohiia*. Kh: Vyd-vo TOV «Shchedra sadyba plus», Vyp. 49. S. 267-277.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОНДАРЕНКО Анна Станіславівна – вчитель початкових класів Харківського приватного навчально-виховного комплексу, центр розвитку дитини «Інтелект».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів в закладах вищої освіти, генезис підготовки вчителів у Харківському державному учительському інституті (1934-1952 рр.).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BONDARENKO Anna Stanislavivna – primary school teacher at the Kharkiv Private Educational Complex, Intellect Child Development Center.

Research interests: professional training of future primary school teachers in higher education institutions, the genesis of teacher training at the Kharkiv State Teachers' Training Institute (1934-1952).

Стаття надійшла до редакції 11.01.2022 р.